

(Over) leven in Havana

AUTEUR Barend Wind

FOTOGRAFIE Barend Wind

Om te verhuizen of om een plaats op een universiteit te bemachtigen is toestemming nodig van buurtraden. Jongeren in Havana leven dagelijks met de bedoelde en onbedoelde gevolgen van een communistisch sociaal en ruimtelijk beleid. Ik vroeg een aantal jongeren hoe zij hiermee omgaan, wat zij van de toekomst verwachten en hoe dit hun leven vormt.

Cuba is het land van de muurschilderingen. Als je door een gemiddelde straat van Havana loopt, kom je naast afbeeldingen van Che Guevara en Fidel Castro, ook schilderijen en leuzen tegen van de communistische jeugdbeweging, of van een van de vele Comités de Defensa de la Revolución (CDR). Dat zijn comités ter bescherming van de revolutie; verlengstukken van de overheid op bouwblok-niveau. Deze buurtcomités zijn een resultaat van overheidsbeleid dat er direct of indirect op gericht is de verbanden tussen bewoners te versterken. Ook de spreiding van voorzieningen heeft in Cuba vaak dit doel.

De communistische jeugdbeweging probeert jongeren op een actieve manier bij 'het systeem' te betrekken, maar lukt dit? Klopt het dat jongeren die sterk aan hun buurt gebonden zijn, minder vaak het land willen ontvluchten? Willen zij wel in hun eigen buurt blijven wonen? Kijken zij op een positievere manier naar de toekomst?

Deze vragen zijn heel interessant in een land waar men aan alles gebrek lijkt te hebben, behalve aan kennis. Het opleidingsniveau is over het algemeen namelijk hoog. Deze zeldzame combinatie van onderontwikkeling en ontwikkeling zal waarschijnlijk invloed hebben op het beeld dat Cubaanse jongeren van de toekomst hebben. In dit artikel wil ik de thema's 'territoriale binding', 'sociale vitaliteit' en 'toekomstverwachting' van jongeren aan elkaar koppelen.

De Cubaanse onderzoekscontext

In twee weken tijd nam ik 81, in het Spaans opgestelde, vragenformulieren af in twee wijken van Havana: Antonio Guiteras en Miramar. Ook sprak ik met een aantal Cuba-experts en heb ik beide wijken kunnen bekijken. Het thema van mijn onderzoek geeft in feite een beeld van het dagelijks leven van jongeren tussen 16 en 30 jaar in beide buurten. Antonio Guiteras werd na de socialistische revolutie van 1959 gebouwd om de arbeiders beter te huisvesten en is een modernistische hoogbouwbuurt. Vier types Sovjet-achtige flats domineren het straatbeeld. Het onderhoud laat te wensen over. De buurt staat niet bekend als een woonplaats met status maar als doorsnee arbeidersbuurt. Miramar daarentegen, wordt door Cuba-experts de 'beste buurt' van de stad genoemd. Hier staan beter onderhouden, vrijstaande woningen uit de tweede helft van de 19e eeuw en eerste helft van de 20e eeuw. Ook zijn hier veel ambassades gevestigd.

In een communistisch land als Cuba, waar gelijkheid een speerpunt is van veel beleid, kan men verwachten dat de verschillen tussen beide buurten te verwaarlozen zijn. Niets is minder waar. In Miramar heeft bijvoorbeeld meer dan 40% van de respondenten een universitaire opleiding genoten, tegenover minder dan 20% van de respondenten in Antonio Guiteras. Dergelijke verschillen zijn te verklaren uit de organisatievorm van de Cubaanse samenleving. De CDR's spelen hier een belangrijke rol in. Drie kwart van alle respondenten geeft overigens aan van deze comités lid te zijn. Dit is begrijpelijk, omdat zelfs voor studeren een aanbeveling van het CDR vaak noodzakelijk is. Dit systeem zorgt ervoor dat iedereen elkaar controleert, maar iedereen elkaar ook kan chanteren. Ook maakt dit systeem het mogelijk dat meer jongeren uit Miramar de kans krijgen om te studeren. Hun ouders hebben over het algemeen namelijk betere banden met de overheid en krijgen dus eerder toestemming van hun CDR. In beide wijken geeft meer dan 75 procent van de respondenten aan de medemens niet te vertrouwen. De sleutelrespondenten stellen dat dit wantrouwen voortkomt uit het wijdverbreide controlesysteem, waar de CDR's deel van uitmaken.

Gewenste toekomstige woonplaats van jongeren in Havana

De gewenste woonplaats van jongeren in Havana. De tabel is gebaseerd op de antwoorden van 77 respondenten. De 'missing' bedraagt 5.

Territoriale binding?

Karsten et al. onderscheiden vijf verschillende vormen van binding. Zo zouden er economische, functionele, sociale, politieke en culturele

Straatbeeld in Miramar, 2010

binding (identiteit) een rol spelen. Bij economische binding valt te denken aan werkgelegenheid (of werkgelegenheid van partner) die personen aan een bepaalde omgeving bindt. Bij functionele binding zijn het voorzieningen die personen aan een bepaalde plaats binden: opleidingsmogelijkheden, winkels, sportieve en culturele voorzieningen, enzovoorts. Karsten stelt dat sociale binding vaak gelijkgesteld wordt met binding in het algemeen. Sociale binding bestaat uit verbanden die gevormd worden door contacten met anderen, door het persoonlijke netwerk. Vooral de lokale inbedding van dit netwerk is in dit kader van belang. Daarnaast wordt de mate van binding ook bepaald door inspraak in besluitvorming en de mate waarin mensen zich vertegenwoordigd voelen door het bestuur. Dit wordt 'politieke binding' genoemd. Tevens wordt culturele binding onderscheiden. Dit is de mate waarin bewoners zich verbonden voelen met hun leefomgeving. Het gaat er in feite om, hoe mensen 'wij' en 'zij' definiëren. Bolt en Terrance hanteren een eenvoudigere indeling in hun studie naar stedelijke herstructureringsprojecten. Zij koppelen ook het begrip 'sociale controle' aan het begrip binding. Normen en waarden zouden mensen aan elkaar binden, en deze waarden zouden door sociale controle in stand gehouden worden.

dit systeem zorgt ervoor dat iedereen elkaar controleert, maar iedereen elkaar ook kan chanteren

De bovenstaande auteurs hebben hun onderzoek op Nederland gericht. Toch kan hun typologie ook worden toegepast op Cuba. Taylor heeft onderzoek gedaan naar het buurtleven in Havana. Hij stelt dat sociale cohesie op allerlei manieren door de overheid wordt afgedwongen. Zo is het onderwijs en het arbeidsproces sterk gericht op samenwerken. Ook in de ruimtelijke ordening komt dit principe terug. Taylor stelt dat 'de buurt' in Cubaanse beleidsstukken gezien wordt als een katalysator voor de relaties tussen mensen. Veel voorzieningen moeten dichtbij zijn zodat bewoners contact met elkaar hebben. De

Straatbeeld in Antonio Guiteras, 2010

meest extreme vorm waarmee sociale cohesie wordt afgedwongen is het bestaan van de al eerder genoemde CDR's. Leden van deze CDR's surveilleren namelijk ten behoeve van de veiligheid in de buurt maar controleren medebewoners tegelijkertijd. Een van de Cuba-experts stelt dat de overheid op deze manier probeert de bevolking in het gareel te laten lopen. Het is de sociale controle waarover Bolt en Terrance spreken, waardoor 'de revolutie' (in plaats van de normen en waarden) in stand blijft.

Territoriale binding en Cubaans beleid

Het Cubaanse beleid, dat veel basisvoorzieningen in de buurt heeft gevestigd (om de voorzieningen voor iedereen toegankelijk te houden) lijkt effect te hebben. De functionele binding van de jongeren in beide wijken is groot, blijkt uit hun antwoorden op vragen over dit onderwerp. Ook de sociale binding met de buurt is sterk. In zowel Antonio Guiteras, als Miramar geeft meer dan 50% van de respondenten aan het merendeel van de familie en het merendeel van de vrienden in de eigen buurt te hebben. Een mogelijke verklaring hiervoor wordt gegeven door Nussbaum. Zij stelt dat de Cubaanse woningmarkt zeer statisch is, omdat vastgoedtransacties officieel verboden zijn en woningtoewijzing ook al via de CDR's verloopt. Daarnaast zijn er de afgelopen 20 jaar nauwelijks woningen gebouwd. Dit heeft tot gevolg dat grote families in kleine woningen gehuisvest zijn. Als er woningen vrijkomen in de buurt, worden die vaak overgenomen door leden van deze overbevolkte huishoudens. De culturele binding daarentegen loopt tussen beide buurten sterk uiteen. In Miramar geeft bijna 90% van de respondenten aan trots te zijn op de buurt, terwijl dat percentage in Antonio Guiteras onder de 50 ligt. De meerderheid van de respondenten in Antonio Guiteras geeft aan te willen verhuizen naar een andere wijk als dat mogelijk is. De culturele binding valt dus voor het grootste gedeelte te verklaren uit de status van de buurt. Werken doen jonge Cubanen vaak buiten de eigen buurt. Door de vastzittende woningmarkt is het voor jongeren echter vrijwel onmogelijk zich te vestigen in de buurt van hun werkplek. Daarnaast werken veel jongeren in het historische centrum van de stad in het toerisme. Dit levert veel meer op dan een baan in het verlengde van een opleiding. Het gemiddelde maandloon van een reguliere baan ligt namelijk maar tussen de 10

en 20 euro per maand. Het komt vaak voor dat jongeren aan het werk gaan in de toerisme-industrie waardoor ze hun sociale dienstplicht niet voldoen en hun, soms universitaire, diploma als sanctie wordt ingetrokken. In het kader van de sociale dienstplicht worden afgestudeerden gedwongen gedurende een aantal jaar een maatschappelijk relevante functie te vervullen. Deze banen worden over het algemeen niet als droomfuncties bestempeld en verdienen slecht.

En sociale vitaliteit?

Vermeij en Mollenhorst stellen in een publicatie over het Nederlandse platteland het volgende: "Wanneer we kijken naar sociale vitaliteit gaat het om de bijdrage van bewoners aan hun omgeving. Een sociaal vitaal platteland is een platteland waar waardevolle zaken tot stand komen door vrijwillig handelen van bewoners".

Voor deze publicatie werd de sociale vitaliteit gemeten door te kijken naar de deelname aan dorpsactiviteiten, de deelname aan lokale tradities, of de deelname aan het verenigingsleven. Als hier geen interesse voor zou zijn, zou het namelijk doodbloeden. Door Vermeij en Mollenhorst wordt dit verbindende sociale vitaliteit genoemd. Het moge duidelijk zijn dat er een samenhang bestaat tussen dit begrip en het hierboven beschreven begrip 'binding'.

Een tweede component van sociale vitaliteit is de mate waarin bewoners om kunnen gaan met crises of veranderingen, zoals de komst van nieuwe groepen bewoners of ruimtelijke / economische veranderingen. Sociale vitaliteit heeft dus ook te maken met de dynamiek van een gebied. Als een gemeenschap hier makkelijk mee om kan, is de vernieuwende sociale vitaliteit groot.

het komt vaak voor dat jongeren aan het werk gaan in de toerisme-industrie waardoor ze hun sociale dienstplicht niet voldoen en hun, soms universitaire, diploma als sanctie wordt ingetrokken

Sociale vitaliteit in Havana

Beide wijken kennen een hoge mate van sociale vitaliteit. Bewoners organiseren op straat veel activiteiten samen. Omdat vrijwel de gehele Cubaanse bevolking moet rondkomen met zeer weinig middelen, sluit men allerhande deals met elkaar, zodat men toch de eindjes aan elkaar kan knopen. Er wordt vaak gezegd dat de vrouwen werken en de mannen de hele dag bezig zijn met 'resolver': de kleine dagelijkse problemen oplossen. Dit gebeurt op basis van wederkerigheid. De grote mate van sociale vitaliteit bevestigt dit. Rond 95% van de respondenten geeft aan soms tot vaak burenhulp te verlenen. De mogelijkheid tot 'resolver' wordt versterkt door de binding die men met de buurt heeft, aangezien vrijwel alle functionele relaties en meer dan de helft van de

relaties met familie en vrienden zich binnen de buurt afspelen. Geïnterviewde Cuba-experts geven aan dat Cubaanse jongeren hun netwerk in de buurt daar vaak voor gebruiken. Jongeren doen dit, in tegenstelling tot ouderen, vaak om 'hebbedingetjes' te verwerven, zoals Westerse kleding of elektronica, terwijl hun ouders het principe van 'resolver' gebruiken om de eerste levensbehoeften te verkrijgen.

De toekomst?

Van Hattum heeft in Havana onderzoek gedaan naar de 'overlevingsstrategieën' van Cubaanse jongeren. De rantsoenen voor levensonderhoud die de overheid voor zeer kleine bedragen beschikbaar stelt, zijn over het algemeen namelijk te gering om van te leven. In de negentiger jaren (ten tijde van zijn onderzoek), was dit nog sterker het geval dan nu. Toen was de bijverdienste van jongeren er vooral op gericht meer voedsel te kunnen kopen.

Van Hattum deelt de jongeren in drie groepen in: hosselaars (jineteros), kunstenaars (creadores) en studenten (estudiantes). De hosselaars proberen contact te leggen met (in hun ogen) rijke Westerse mannen en vrouwen om ze in ruil voor harde valuta te vergezellen. Ook probeert deze groep jongeren vaak met Westelingen het land te ontvluchten. Bovendien hebben ze vaak handeltjes in producten als sigaren enzovoorts. Het merendeel van de tijd brengen ze echter rondhangend op straat door. Voor de kunstenaars is het geld iets minder belangrijk. Ze maken kunst op straat en hopen daarmee geld te verdienen. Ze voelen zich vaak verheven boven de hosselaars die "alles alleen voor geld doen". Studenten zijn over het algemeen lid van de Communistische jeugdbeweging en komen vaak rond met weinig geld. Ze hebben vaker een reguliere baan dan de andere twee groepen. Van Hattum heeft voor de drie groepen bekeken in hoeverre hun werkelijke behoeftebevredegiging overeenkomt met hun verwachtingen. Het gaat dus om de kloof die bestaat tussen hun toekomstverwachting en hun mogelijkheden. Bij de hosselaars zijn de mogelijkheden en verwachtingen volgens van Hattum ongeveer gelijk, en stijgend. Bij de kunstenaars is dit minder het geval. De studenten hebben er over het algemeen vrede mee om met minder middelen rond te moeten komen. Hun mogelijkheden stijgen niet. Een van de Cuba-experts stelt dat deze groepen in elkaar overlopen. Studenten zijn zelden alleen student, maar hebben vaak ook allerlei methoden om bij te verdienen.

Toch zien veel jongeren de toekomst positief in. Iets meer dan de helft van de respondenten verwacht het over vijf jaar beter te hebben. Over de toekomst van de buurt oordeelt men minder positief. Daarover denkt maar 40% dat de situatie de komende vijf jaar zal verbeteren. Toch zou een groot deel van de respondenten zijn of haar toekomst buiten Cuba willen doorbrengen. Tussen de 20 en 30 procent van de respondenten geeft aan het liefst te emigreren naar het buitenland. Opvallend is dat het grootste deel van de respondenten in Miramar het liefst in de eigen buurt blijft wonen, terwijl het grootste gedeelte van de respondenten in Antonio Guiteras zegt het liefst in een andere buurt van Havana terecht te willen komen. Dit komt overeen met de culturele binding, die in Miramar veel groter is dan in Antonio Guiteras. Jongeren zijn zich in Miramar dus duidelijk bewust van hun woonplaats met status. Daarnaast geven respondenten die meer sociale binding hebben met de buurt, vaker aan de eigen buurt als gewenste toe-

komstige woonplaats te zien. Dit blijkt uit een kruistabellenanalyse, waarbij rekening is gehouden met interveniërende variabelen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat jongeren die een sterke territoriale binding hebben, hun netwerk in de buurt beter kunnen gebruiken voor 'resolver', waardoor hun levensstandaard hoger is en ze er niet weg willen. Als je de jongeren vraagt waar ze verwachten terecht te komen, krijg je een ander beeld te zien. Een groter deel van de respondenten verwacht dan in de eigen wijk te blijven. Dit zal grotendeels liggen aan de statische woningmarkt van Havana.

'Resolver' als verklarende factor

Al met al valt te concluderen dat er twee vormen van binding naast elkaar voorkomen. De eerste vorm is geforceerde binding, en komt voort uit het controlesysteem van de CDR's. Dit maakt mensen erg wantrouwend. De andere vorm van binding is vrijwillig en vertaalt zich in sociale vitaliteit. Hieruit komt de veelvoorkomende 'resolver' voort, waardoor de meeste families nét rond kunnen komen. Zelfs de toekomstige woonplannen kunnen hier deels door verklaard worden. Jongeren met een sterke binding, zien de eigen wijk vaker als de gewenste woonplaats. Het is goed mogelijk dat dit zo is, omdat hun lokale netwerk dan 'resolver' mogelijk maakt, waardoor ze hun levensstandaard kunnen verhogen. 'Resolver' lijkt voor veel Cubaanse jongeren een 'way of life'. Dit is zo sterk, dat zelfs de belangrijkste begrippen uit het onderzoek (binding, sociale vitaliteit en toekomstverwachting) door deze 'overlevingsstrategie' bepaald worden. Op het eerste gezicht een treurig beeld. Dit plaatje wordt versterkt door het feit dat meer dan 20% van de respondenten zou willen emigreren. Toch verwacht meer dan de helft van de respondenten dat zijn of haar situatie de komende vijf jaar (al dan niet in het buitenland) verbeterd zal zijn.

Barend Wind (barend_wind@hotmail.com) is student sociale geografie aan de Universiteit van Amsterdam en deed onderzoek op Cuba in het kader van de 'buitenlandervaring'.

Literatuurselectie

Bolt, G. & Torrance M.I. (2005) Stedelijke herstructurering en sociale cohesie. Utrecht: Nethur.

Hattum, W. Van (1996) Surviving Socialism – Youth in Havana: Survival, Perceptions & The Future of Socialism. Katholieke Universiteit Nijmegen: Nijmegen

Karsten, L. et al. (2007) Leven in de buurt – territoriale binding in drie vinex-wijken. Amsterdam: Aksant

Nussbaum, L. (2007) Revolutionary Cuba and its Housing Paradox. [Online] beschikbaar op: <http://lanic.utexas.edu/project/etext/llilas/ilassa/2007/nussbaum.pdf>, geraadpleegd op 22 mei 2010.

Schnabel, P & de Hart, J. (2008) Sociale cohesie: het thema van dit Sociaal en Cultureel Rapport. In: Schnabel et al. (2008) Betrekkelijke betrokkenheid: studies in sociale cohesie. Sociaal en Cultureel rapport 2008, p 11-29.

Taylor, H. L. (2009) Inside el Barrio: A Bottom-Up View of Neighborhood Life in Castro's Cuba. Hartford: Kumarian Press

Vermeij, L & Mollenhorst, G. (2008) Overgebleven dorpsleven: sociaal kapitaal op het Nederlandse platteland. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.